

Valentin Putanec

PRILOG DISKUSIJI O PRVENSTVU U METODI LINGVISTIČKE GEOGRAFIJE

Sinopsis: u vezi s pojavom Gilliéronova *Lingvističkog atlasa Francuske* (1903—1909) pojavljuje se i pitanje prvenstva u metodi lingvističke geografije općenito. Autor upozorava da prvi prilog tog tipa rada na lingvistici predstavlja *Vocabularium Catharinæ* iz 1787—1789.

1. Kada se danas piše o lingvističkoj geografiji, odmah u početku treba istaći da ona pripada u onu vrstu rada u lingvistici koja je upravo lingvistička statistika kao što je to i svaki leksikografski rad, tj. radi se o posezanju u određeni segment jezične obavijesti i dijeljenju toga segmenta na zvučno-semantičke jedinice, lekseme, te njihovu vađenje iz tog segmenta te sredi vanju u neki statistički diktirani red (abeceda, značenjske grupe po strukama i sl). Lingvistička geografija uz to leksem pro-

učava odnosno uzima statistički na geografskoj razini i u sinkronosti, tj. punktirajući teren statistički bilježi replike i oblike dotičnog leksema za svaki pojedini punkt. Obrada tog statističkog lingvističkog materijala može biti kartografirana pa nastaju lingvistički atlasi, a može se zamisliti i leksikografska obrada u obliku dijalektalnog lingvističkog rječnika u kojem u natuknici (lemi) nižemo numerirane replike za pojedine punktove koje smo obradili. Prema tome vidimo da u lingvističkoj geografiji nije bitno kartografiranje materijala, nego kartografiranje materijala može biti jedna od metoda obrade materijala, kao što je jedna od metoda obrade toga materijala i abecedno-natukničko nizanje punktova u nekom rječniku.

2. Ako sada definiramo lingvističku leksikografiju kao statističko bilježenje sinkronih replika lingvističkog fakta (može biti posrijedi leksem, izoglosa, izoleksa, izofonem, izosemantem, i sl.), onda možemo pokušati da damo prilog za historijat ove lingvističke metode, tj. odgovoriti na pitanje kada se ona prvi put javlja i u kojim uvjetima.

3. Kada se 1903—1910. pojavio *Atlas linguistique de la France* Julesa Gilliérona i njegova pomogača Eugènea Edmonda, svi su lingvisti bili složni u ocjeni epohalnosti toga poduhvata. Lingvistička djela koja su slijedila na osnovi toga atlasa opravdala su metodu i njezin prinos općoj lingvistici i posebno romanској. Mladogramatičarski fonetski zakon dobio je odgovor na ona pitanja na koja se dotad nije mogao dobiti. Vidjelo se da uz zakonitosti u jeziku djeluju i neke druge zakonitosti, koje dotada nisu bile uočene. Uz to se odmah postavilo i pitanje o prvenstvu metode. Odmah se doduše priznalo da je pravi osnivač te metode Jules Gilliéron. Ernst Gamillscheg doslovno piše: »Begründer dieser neuen Forschungsrichtung ... ist in dreifacher Hinsicht Jules Gilliéron. Er hat durch die Veröffentlichung des *Atlas linguistique de la France* ... der Forschung das verfeinerte Material gegeben, das die Voraussetzung für die Verfeinerung der Forschungsrichtung war; er hat als Erster die Tragweite der neuen geographischen Betrachtungsweise geacht und hat die neue Forschungsmethode zur höchsten Vollendung geföhlt. Er hat endlich persönlich auf den romanistischen Nachwuchs, namentlich in seinen Übungen an der *Ecole des Hautes Etudes* in Paris, nachhaltiger eingewirkt als irgend ein anderer Forscher unserer Tage« (cf. E. Gamillscheg, *Die Sprachgeographie und ihre Ergebnisse für die allgemeine Sprachwissenschaft*, 1928, str. 1—2). Ipak se mislilo i na Gilliéronove preteče. Isti Gamillscheg navodi dalje (str. 2): »Die Idee, sprachliche Erscheinungen in Kartenform darzustellen, ist nicht Gilliérons geistiges Eigentum. Er hat die Anregung von

seinem Lehrer Gaston Paris übernommen, dem selbst als Vorbild der Plan eines deutschen Sprachatlas vorschwebte ...». I tako Gamillscheg navodi kao preteču Gilliérona rad Georga Wenkera, koji je od 1876. spremio materijal za njemački lingvistički atlas. Wenkerov je atlas sadržavao 40 rečenica kao upitnik na koji su odgovarali njemački pučki učitelji (44000 punktova). Uz Wenkera spominje Gamillscheg i rumunjski lingvistički atlas Gustava Weiganda iz 1898—1909. koji je objavljen na 67 karata. Gamillscheg ipak pripominje da se u materijalu spomenutih preteča radi o statistici fonetskih pojava a ne o leksemskoj statistici kao u Gilliérona.

4. Prije nego odgovorimo na pitanje što mi mislimo o tome tko je pravi preteča metode lingvističke geografije, potrebno je da dodamo, kada govorimo o Gilliéronovu *Atlasu* i njegovoj metodi, da se ta metoda od prvotnog leksemskog i fonetskog prikazivanja pojava na kartama monoglotskog tipa sada razvila i u poliglotsku lingvističku geografiju. Godine 1937 (cf. »Archivum romanicum« 21, 1937, 369—383) Mirko Deanović je predložio da se izradi lingvistički atlas Mediterana, koji se iz 1945. počeo izrađivati, a sada su počele izlaziti i prve karte. Ovaj je atlas poliglotski, tj. radi se o statistici replika sa punktova koji ne pripadaju jednom jeziku nego jezicima genetski udaljenim ili potpuno različnim. Sada se sprema, na prijedlog također Mirka Deanovića, i lingvistički atlas Balkana, a pokreće se i opći lingvistički atlas Evrope. U JAZU u Zagrebu spremaju se dijalektalni lingvistički rječnici čakavskoga i kajkavskoga dijalekta, koji će biti rađeni na osnovi punktova, a materijal će biti sređivan (tako se sada planira) u obliku abecednog rječnika s navodom punktova koji su obrađeni za tu natuknicu. Ovdje se vidi da bogatstvo oblika koji se mogu javiti kao obrada unutar same metode lingvističke geografije može varirati od rječnika do atlasa, od kartografiranja fonetike do kartografiranja leksema.

5. A sada da odgovorimo na pitanje, što mi mislimo o tome tko je prvi pokretač metode lingvističke geografije kraj sadašnjeg našeg znanja o toj metodi. Godine 1713. je Gottfried Wilhelm Leibnitz u jednom pismu upućenom Petru Velikom predložio da car dade popisati sve jezike svoga ogromnog carstva te da se za sve te jezike sastave rječnici (cf. Jagić, *Istorija slavjanskoj filologiji*, 1910, pp. 61—63, 71—72; *Enciclopedia italiana*, Treccani, XXI, p. 209). Posao je realiziran istom za carice Katarine Velike. Ona je 1784. godine sama napisala za taj rječnik natuknice (273 riječi, s 12 imena mjeseci) i taj upitnik s 273 riječi-natuknica razaslala po svom carstvu a i svojim poslanicima u inozemstvu, s time da joj se što brže »prevedu«

sve te riječi na sve te jezike. Posao je redigiranja Katarina Velika povjerila Petru Simonu Pallasu (1741—1811), koji se tada nalazio u Petrogradu. On je podatke, dobivene sa svih strana svijeta, sredio i tako 1787. izdao prvi dio svoga rječnika u dva volumena. Godine 1789. izdao je i drugi dio rječnika u jednom volumenu (o Pallasu i njegovu rječniku v. Jagić, o. c., 71, 72, 111, 113; *Enciklopedičeski slovar* XXII, a, 1897, 641—642; V. Putanec, *Francuska leksikografija*, Zagreb 1952, 42—44). U prvom dijelu toga djela imamo 285 natuknica prevedenih na 51 evropski jezik i 140 azijska jezika, a u trećem svesku (drugi dio) te su iste riječi prevedene na mnoštvo afričkih i amerindijskih jezika. Natuknice i semantičke jednadžbe u tom su rječniku pisane ćirilicom i fonetskim pravopisom. Natuknice nisu poredane abecednim redom nego se daju analitičko-sistematski, u pojmovnim grupama (bog, nebo, sunce, zemlja, etc., etc.). Potpun naslov djela glasi *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa*, a u znanosti se skraćeno zove i *Vocabularium Catharinae*. Djelo je izašlo u drugom izdanju 1789—1791, prošireno sa 79 jezika, u redakciji Teodora Jankovića de Mirjevo, pod naslovom *Sravniteljni slovar vsëh jazykov i narëčij* (I—IV). Natuknice u Jankovićevoj redakciji dolaze u abecednom redu. Od slavenskih jezika tu su i *slavjanski* (= slaveno-srpski), *slavjanovengerski* (= kajkavski, slovenski), *»ilirski«* i *serbski*. Za francuski daje i starofrancuski. Vuk Stefanović Karadžić je 1822. u djelu *Dodatak k sanktpetersbugskim rječnicima* korigirao djelo na taj način što je predložio da se vodi račun i o bugarskom jeziku kojeg u *Vocabularium Catharinae* nema. Hrvatski dolazi dakako pod *»ilirski«* i drugdje. Primjer obrade: A. 1. *bog'*, 2. *bug'*, 3. *boog'*, 4. *bog'*, 5. *deu, deks', died', dior'*, 6. *die*; B. 1. *končina*, 2. *smert'*, 3. *smart'*, 4. *smerta* (!), 5. *muert'*, 6. *mor'*; C. 1. *pes'*, 2. *pes'*, 3. *pas'*, 4. *pes', pas', pseto, ker'*, 5. *kan', žin'*, 6. *sieng*; D. 1. *grom'*, 2. *grom'*, *garmljavica*, 3. *germl'enie*, 4. *garmljavina*, 5. *tonnjar', tunjar'*, 6. *tonnerr'* (primjeri su dani samo za južnoslavenske jezike i francuski, prema mojem tekstu u *Francuskoj leksikografiji*, o. c., 43).

6. Kada sada pogledamo metodu u *Vocabularium Catharinae*, vidimo da su svi elementi lingvističke geografije prisutni: a. sastavljanje upitnika, b. određivanje punktova, c. sinkrono snimanje leksema na predloženim punktovima, a na osnovi upitnika. Obrada materijala je obrađena na leksikografski način i nije kartografirana, što u samoj metodi nije bitno, nego je, kao što smo gore kazali, sekundarno. U slučaju *Vocabularium Catharinae* punktovi su odabirani, odnosno određeni, na poliglotskoj osnovi, pa taj rječnik ide u rang onih radova u lin-

gvističkoj geografiji koje je u novije doba uveo u lingvističku geografiju Mirko Deanović, a stoji u osnovi i balkanskog i sve-evropskog lingvističkog atlasa koji su »in statu nascendi«.

7. Da zaključimo: početke metode lingvističke geografije i samo ostvarenje prvog djela iz područja lingvističke geografije treba tražiti u vijeku prosvjetiteljstva. Ideju predlaže Leibnitz a ostvaruje se prvi put u *Vocabularium Catharinae*.